

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародної торгівлі і маркетингу

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 05 Соціальні та поведінкові науки
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 051 «Економіка»

Форма навчання: очна(денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Циклічність розвитку світової економіки»

здобувачки Очкалової Єлизавети Сергіївни

Наукова керівниця: Гордєєва Т.Ф. к.е.н., доцент

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувачка кафедри: д.е.н., професорка Циганкова Т.М.

Київ 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет Міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародної торгівлі і маркетингу

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА **«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»**
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ **05 Соціальні та поведінкові науки**
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ **051 «Економіка»**

ПОГОДЖЕНО

Керівниця проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми
«Міжнародна економіка»

_____ Столярчук Я.М.
(підпис)

« _____ » _____ 20 _____ р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри міжнародної торгівлі і
маркетингу

_____ Циганкова Т.М.
(підпис)

« _____ » _____ 20 _____ р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

Здобувачці вищої освіти Очкаловій Єлизаветі Сергіївні

_____ очної (денної) _____ форми навчання

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

на тему: «Циклічність розвитку світової економіки»

Тему затверджено наказом ректора Університету від « 14 лютого » 2023р .№ 293-ст

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах:

вторинних джерел наукової і статистичної інформації

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1:	ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
Розділ 2:	АНАЛІЗ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІК
Об'єкт дослідження:	процеси економічної динаміки
Предмет дослідження:	особливості та причини циклічності світового економічного розвитку і розвитку української економіки
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	вивчення сутності і причин циклічності економічного розвитку та визначення пріоритетних напрямів антициклічної політики держави

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1 визначити сутність, причини та фази економічних коливань; вивчити основні теорії та класифікацію економічних циклів; ідентифікувати особливості сучасних циклів та їх значення для економічного розвитку.

У розділі 2 проаналізувати циклічність світового економічного розвитку; дослідити циклічні коливання в українській економіці; визначити пріоритетні напрями антициклічної політики держави.

Завдання підготувала
науковий керівник

Гордєєва Т.Ф.

« 16 » лютого 2023р.

Завдання одержала
здобувачка

Очкалова Є.С

« 16 » лютого 2023р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 58 сторінок, 6 таблиць, 6 рисунків, список використаних джерел з 42 найменувань, 2 додатки.

«Циклічність розвитку світової економіки»

(назва кваліфікаційної бакалаврської роботи)

Об'єктом дослідження є процеси економічної динаміки.

Предметом дослідження виступають особливості та причини циклічності світового економічного розвитку і розвитку української економіки.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи є вивчення сутності і причин циклічності економічного розвитку та визначення пріоритетних напрямів антициклічної політики держави.

Завданнями роботи є:

- визначити сутність, причини та фази економічних коливань;
- вивчити основні теорії та класифікацію економічних циклів;
- ідентифікувати особливості сучасних циклів та їх значення для економічного розвитку;
- проаналізувати циклічність світового економічного розвитку;
- дослідити циклічні коливання в українській економіці;
- визначити пріоритетні напрями антициклічної політики держави.

Методи роботи: У цілях розкриття позначеної теми роботи були використані такі методи, як історико-логічний (під час дослідження формування теорій циклічного розвитку економіки), аналіз (при дослідженні явищ циклічності світової і української економік), порівняння (для співставлення різних типів циклів) та графічний метод (для відображення розвитку економічних процесів у світовій і українській економіках).

Період виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи – лютий - червень 2023р.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2023р.

Рік захисту роботи 2023р.

Ключові слова: економіка, економічні цикли, економічний розвиток, антициклічна політика держави, економічні коливання

В і д г у к
на кваліфікаційну бакалаврську роботу
здобувачки факультету Міжнародної економіки і менеджменту
освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»

Очкалової Єлизвети Сергіївни

На тему Циклічність розвитку світової економіки

1. Актуальність теми: Дослідження циклічного характеру розвитку світової економіки вкрай актуальне для пошуку шляхів подолання кризових явищ як у світовій, так і у національній економіці.

2. Позитивні риси кваліфікаційної роботи: на основі обробки і аналізу статистичної інформації щодо світового ВВП, ВВП України підтверджено циклічність розвитку економіки і проаналізовано окремі фази циклів, розглянуті заходи антициклічної політики держави

3. Наявність самостійних розробок автора автором самостійно була зібрана необхідна інформація і проаналізована із застосуванням табличного і графічного методів

4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій: висновки і рекомендації мають практичну цінність

5. Наявність недоліків: недостатньо використано графічний аналіз статистики, який би дозволив глибше проаналізувати інформацію і точніше виявити тенденції економічного розвитку

6. Загальна оцінка кваліфікаційної магістерської роботи та її допущення до захисту перед ЕК: робота відповідає вимогам і, заслуговує позитивної оцінки і може бути допущена до захисту перед ЕК

Науковий керівник доцент кафедри міжнародної торгівлі і маркетингу,
доцент, канд.екон.наук

Гордєєва Т.Ф.

“ 1 ” червня 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	5
1.1 Сутність, причини та фази економічних коливань.....	5
1.2 Основні теорії та класифікація економічних циклів.....	13
1.3 Особливості сучасних циклів та їх значення для економічного розвитку.....	18
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІК.....	26
2.1 Циклічність світового економічного розвитку.....	26
2.2 Циклічні коливання в українській економіці.....	34
2.3 Пріоритетні напрями антициклічної політики держави.....	39
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48
ДОДАТКИ.....	52

ВСТУП

Актуальність обраної теми полягає в тому, що економічні цикли – це складний процес, що характеризує розвиток економіки в цілому. Нині, циклічність економічного розвитку є характерною рисою сучасної економічної системи, яка проявляється у періодичних змінах основних макроекономічних показників. Проблема циклічності на сучасному етапі економічного розвитку набуває особливої значущості як на національному рівні, так і на міжнародній арені, що пов'язано з процесами глобалізації, та, зокрема, з переходом економічно розвинених країн від індустріального до інформаційного суспільства.

У зв'язку з цим виникає необхідність вирівнювання не тільки кризових тенденцій, що охоплюють сьогодні більшість країн одночасно, але і форсованого переходу до економічної системи нової якості. Більше того, в економіці різним коливанням піддається рівень ділової активності і економічна кон'юнктура, яка є коливальною системою, що піддається впливу надзвичайно великого числа факторів. Тим не менш, економічна кон'юнктура є станом економіки, рівень економічної активності якої характеризуються зміною цін, відсоткових ставок, валютного курсу, заробітної плати, дивідендів, а також динамікою виробництва та споживання. Отже, коливання будь-якої системи завжди відбуваються за певний проміжок часу, після чого система приходиться в початковий стан, а саме робить один коливальний цикл.

Серед найбільш визначних представників економічної думки, що присвятили свої праці теорії циклу, можна назвати: Дж. М. Кейнса, Дж. Кітчина, Н. Д. Кондратьєва, С. Кузнеця, К. Жюгляра, К. Маркса, Й. Шумпетера, Р. Харрода, Дж. Р. Хікса, А. Тоффлера, Ст. Джевонса, Т. Мальтуса, Д. Рікардо, Ж. Сімонді, Ж.Б. Сея, Р. Лукаса, П. Самуельсона, Р. Хаутрі та інших.

Однак, попри багату історію вивчення економічних циклів, в економічній теорії і до сьогодні не вироблено єдиної теорії циклу, що пояснює його природу та причини.

Метою роботи є вивчення сутності і причин циклічності економічного

розвитку та визначення пріоритетних напрямів антициклічної політики держави.

Для досягнення поставленої цілі необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити сутність, причини та фази економічних коливань;
- вивчити основні теорії та класифікацію економічних циклів;
- ідентифікувати особливості сучасних циклів та їх значення для економічного розвитку;
- проаналізувати циклічність світового економічного розвитку;
- дослідити циклічні коливання в українській економіці;
- визначити пріоритетні напрями антициклічної політики держави.

Об'єктом дослідження є процеси економічної динаміки.

Предметом дослідження виступають особливості та причини циклічності світового економічного розвитку і розвитку української економіки.

У цілях розкриття позначеної теми роботи були використані такі методи, як історико-логічний (під час дослідження формування теорій циклічного розвитку економіки), аналіз (при дослідженні явищ циклічності світової і української економік), порівняння (для співставлення різних типів циклів) та графічний метод (для відображення розвитку економічних процесів у світовій і українській економіках).

Інформаційною базою дослідження послужили монографії, наукові публікації в спеціалізованих журналах, матеріали міжнародних організацій, статистична інформація, експертні оцінки дослідників.

Робота складається з вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел та додатків. Вона містить 58 сторінок, 6 таблиць, 6 рисунків, список використаних джерел з 42 найменувань та 2 додатки.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1 Сутність, причини та фази економічних коливань

Найбільш поширеними визначеннями поняття «економічний цикл» є такі:

- 1) економічний цикл є коливання рівня економічної активності, коли періоди підйому змінюються періодами спаду в економіці;
- 2) економічний цикл є процесом проходження економіки від однієї фази до наступної та навпаки.

Варто зазначити, що з точки зору економіки, економічний цикл – це періодичні коливання рівня ділової активності, представленого реальним ВВП. У макроекономіці відсутня єдина теорія економічного циклу, дослідники звертають увагу на різні причини циклічності. Необхідно вивчати це явище через аналіз зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на характер циклу, його тривалість, специфіку прояву окремих фаз [2, с. 215].

До зовнішніх факторів відносять:

- відкриття великих родовищ ресурсів;
- освоєння нових територій;
- великі винаходи, нововведення, зміни в технологіях.

До внутрішніх чинників відносять:

- фізичний термін служби основного капіталу;
- зміна в особистих споживчих витратах;
- процес інвестування;
- макроекономічну політику держави.

Економічні коливання – це одна з фундаментальних характеристик динаміки економічних процесів, обумовлена їхньою хронологічною нерівномірністю.

Економічні процеси ніколи не бувають одноманітними в часі і зазвичай можуть бути представлені як чергування періодів прискореного та уповільненого зростання, а часом і падіння кількісних та вартісних показників.

У зв'язку з цим і статистичні, і теоретичні дослідження економічних коливань орієнтовані, по-перше, на ідентифікацію періодів часу, протягом яких економічні показники зростають або знижуються, і, по-друге, на аналіз причин виникнення коливальних рухів в економіці: чим можна пояснити конкретні фази коливань, чому в одні періоди зростання ВВП прискорюється, а в інші періоди темпи зростання уповільнюються чи відбувається скорочення ВВП? При цьому на стику статистичних і теоретичних досліджень з'являються роботи, які мають давати синтетичну картину того, що відбувається в економіці, і, можливо, прогнозувати майбутні економічні коливання.

Причини економічних коливань дуже різноманітні і залежить як від конкретного періоду часу, так і від показників, які ми вивчаємо. Очевидно, що причини коливань валового внутрішнього продукту в конкретних країнах будуть різними, порівняно з причинами коливань, скажімо, в індексах цін на конкретних товарних та сировинних ринках. Хоча для деяких країн, коливання цін на певних міжнародних ринках, зокрема сировинних, мають велике значення з точки зору визначення динаміки ВВП.

У дослідженні причин економічних коливань є дві основні дослідницькі традиції, які спираються на відповідні концептуальні схеми.

Перша традиція полягає в тому, щоб шукати фактори, які називають «матеріальними основами економічних коливань». У відповідного напряму досліджень прийнято вважати, що в основі економічних коливань лежать деякі фундаментальні чинники, зміна яких веде до зміни конкретних економічних показників. Наприклад, тривалий час вважалося, що економічні коливання, пов'язані з чергуванням криз та періодів швидкого зростання ВВП та ВВП на душу населення, якимось чином пов'язані з механізмами оновлення основного капіталу,

або з механізмами оновлення фонду будівель та споруд, або зі зміною панівних технологій, хвиль інновацій і так далі. Іншими словами, передбачається, що в економіці мають відбуватися якісь глибинні процеси.

Інша традиція пов'язана з уявленням про те, що економічні коливання можуть бути результатом широкого кола факторів та подій (ендогенних та екзогенних шоків), які так чи інакше впливають на економічний процес. Наприклад, розглянемо гіпотетичну ситуацію, коли економіка тривалий час розвивалася загалом незмінними темпами зростання. В умовах впливу непередбачених чинників: відкриття нових ресурсів, нових ринків, розробка нових технологій, освоєння нових інвестиційних можливостей – може разовий ефект (наприклад, економіка попередній період зростала темпами 2% на рік, а поточного року зростає на 5%), але й відкладений (у термінології економічної науки – лаговий) ефект, пов'язаний із виникненням стійких неоднорідностей у темпах економічного зростання.

Наприклад, якщо у поточному році були створені нові виробничі потужності, то на їх основі наступного року можуть виникнути перспективи освоєння нових ринків, і темпи зростання знову можуть зрости. У свою чергу, за кілька років створені потужності треба буде оновлювати, і виникне новий інвестиційний попит. Відповідно, економіка отримує нові імпульси розвитку, і темпи зростання виявляються значно вищими, ніж колишні 2% на рік, причому рік у рік темпи зростання відрізнятимуться – інакше кажучи, виникнуть економічні коливання.

Важливо, що базові імпульси, що «запускають» коливальну динаміку, можуть бути будь-якими.

Вони можуть бути як позитивними, так і негативними як економічними, так і неекономічними. Це може бути, наприклад, війна, що дуже актуально для нашої держави зараз. Війна може вести до руйнування частини економічного потенціалу та одночасно може відкривати інвестиційні та попитові можливості у сфері військових технологій та оборонної промисловості. Виникає перехід від одного стану економіки до іншого. Такі переходи, викликані різними чинниками,

накладаються друг на друга і генерують в економіці коливання тій чи іншій тривалості [15].

Нині домінуючою є друга схема коливальних процесів економіки, відповідно до якої економічні коливання – це результат відкладеного (лагового) впливу різних шоків, що впливають на економічні процеси.

Варто зазначити, що сучасні економічні цикли істотно відрізняються від циклів кінця XIX – першої половини XX століття: 1) у них відсутня фаза депресії як обов'язкова, хоча, якщо спад дуже глибокий і тривалий, то фазу рецесії називають депресією; 2) фази поживлення та піднесення об'єднуються в одну, яку називають розширенням виробництва; виділяються верхня (бум), та нижня (спад) точки ділового циклу; 3) визначається рівнодіюча тривалого економічного зростання – тренд, коливання навколо якого утворюють цикл; 4) змінилися й економічні показники у фазах циклу (рис. 1.1).

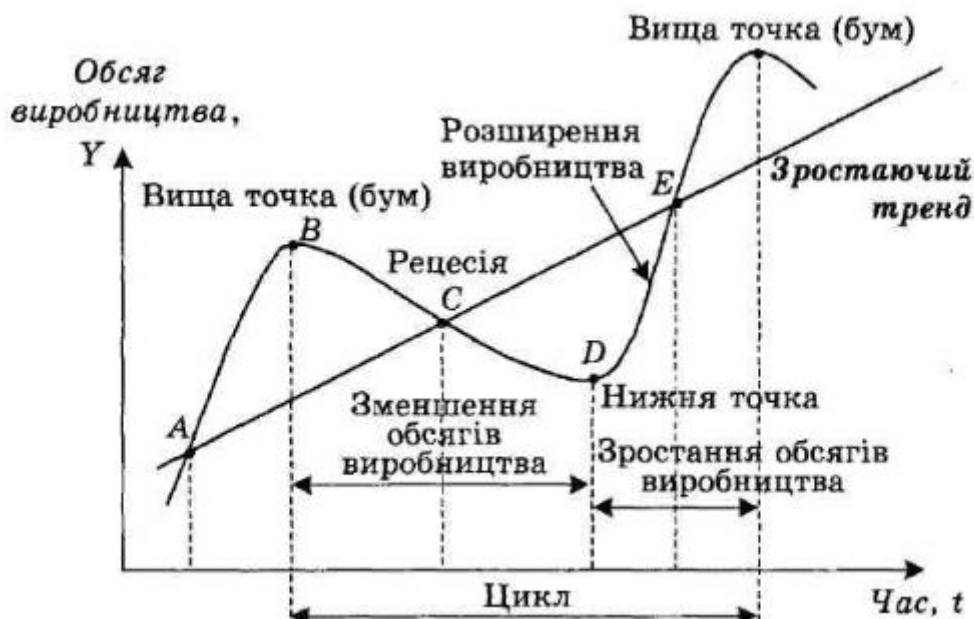

Рисунок 1.1 – Схема сучасного економічного (промислового) циклу [17, с.

У визначенні фаз економічних коливань також є дві традиції. Першу можна назвати мінімалістичною. Вона виділяє дві основні фази, які походять з економічної статистики: з одного боку – періоди швидкого зростання, з іншого – періоди уповільнення (у крайньому вираженні – спаду). Швидке зростання – повільне зростання, зростання – спад.

Друга схема складніша. Вона претендує те що, щоб забезпечити глибше розуміння економічної реальності. Але багато в чому вона й умовніша. Це чотиристадійна схема, в рамках якої виділяється пожвавлення, піднесення («економічний бум»), криза (спад, рецесія) та депресія.

У фазі зростання економіка демонструє бурхливе зростання, на ринках домінує оптимізм, і всі вважають, що так буде завжди.

Криза – це коли темпи зростання сповільнюються дуже різко і виходять у негативну зону. За кризою слідує депресія: економіка начебто далі і не падає, але й зростання теж немає. Тобто після різкого погіршення настає епоха песимізму, коли всі починають думати: можливо, ми в цьому стані тепер житимемо вічно, можливо, виникає якась «нова норма», потрібно звикати до низьких або нульових темпів зростання, що ніколи більше буму вже не буде.

Пожвавлення починається тоді, коли економіка виходить із цієї фази гальмування, починається повернення позитивних настроїв, створюються передумови переходу до бурхливого підйому. Коло замикається: за підйомом слідує криза і так далі.

Економічна криза у строгому економічному значенні, незалежно від того, яку фазову схему періодизації брати, – це ситуація, в якій темпи економічного зростання стійко виходять на негативні значення. Важливе питання – що вважати за кризу. Наприклад, якщо темпи економічного зростання знизилися протягом одного місяця, а потім зросли, чи можна вважати це кризою? Щоб такого роду короткострокові коливання не називати словом «криза», зазвичай використовують прикладне правило, відповідно до якого про кризу можна говорити, якщо ВВП країни скорочується протягом двох і більше кварталів поспіль. Такого підходу зокрема дотримується Національне бюро економічних досліджень США. У

дослідників можуть бути й альтернативні підходи: хтось вважає за краще оперувати не кварталними, а річними показниками, хтось, крім показників ВВП, дивиться на показники щодо окремих секторів економіки. Але загалом підхід національного б'юро економічних досліджень (США) поділяється більшістю експертів.

Серед інших розрізняють проміжні, часткові, галузеві і структурні кризи.

Проміжна криза перериває на певний час проходження будь-якого з етапів. Він менш глибокий і тривалий у порівняно з регулярною кризою, і носить локальний характер.

Визначальною рисою часткової (приватної) кризи є те, що вона охоплює не всю економіку, а окремі її сфери (наприклад, нафтова криза).

Галузева криза охоплює одну із галузей національного господарства (наприклад, перепрофілювання оборонного комплексу країни).

Структурна криза – це наслідок порушення закону пропорційного розвитку суспільного виробництва. Вона проявляється, з одного боку, в міжгалузевих диспропорціях і товарному дисбалансі – з іншого (наприклад, енергетичний, бензиновий, продовольчий, сировинний тощо) [2, с.11-13].

Як було сказано, одні дослідники шукають матеріальну основу економічних коливань, інші вбачають у цих коливаннях наслідки накладення відстроченого впливу різних економічних шоків. У межах першої традиції прийнято у той чи інший спосіб класифікувати економічні коливання, виділяти серед них економічні цикли.

Чим відрізняються коливання економічних циклів? У першому випадку йдеться про коливальні рухи в економіці незалежно від тривалості цих коливань. Якщо фіксується чергування підйомів і спадів, то неважливо, як часто вони відбуваються, чи є у них періодичність. Якщо є підйоми і спади, цього достатньо, щоб констатувати наявність коливань.

Як визначила наука у ХХ столітті глобальна світова економічна система має нелінійний, циклічний або хвильовий характер розвитку. Її динаміку задає періодичність різних за структурою й тривалістю коливань, з яких утворюються

циклічні процеси, що пояснюють складну структуру глобальної як часової, так і просторової динаміки світової економічної системи у цілому. Циклічність як об'єктивна закономірність економічного розвитку за своїм змістом багатогранна. Якщо в основу критерію класифікації покласти тривалість циклу, то можна виділити шість видів циклів (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1 – Види циклів за критерієм тривалості циклу [14]

Аграрні надмалі цикли строком до 1 року	сезонні короткострокові коливання в сільському господарстві;
Фінансово-економічні малі цикли строком 3-5 років (у середньому 4 роки)	короткострокові коливання фінансово-ділової активності;
Промислові (ділові) середні цикли строком 7-11 років (у середньому 9 років)	середньострокові коливання, пов'язані з поновленням активної частини основного капіталу в промисловості;
Будівельні середні цикли строком 16-20 років (у середньому 18 років)	середньострокові коливання, пов'язані з поновленням пасивної частини основного капіталу, перш за все житла;
Великі цикли кон'юнктури строком 50-60 років (у середньому 54-55 років)	довгострокові «довгі хвилі» зміни технологічних укладів (ТУ);
Надвеликі вікові цикли – довгострокові коливання строком 100-120 років (у середньому 108-112 років)	наприклад, вікові цикли зміни економічного та політичного лідерства.

У свою чергу, цикли – це періодичні коливання. Щоб говорити про цикли, потрібно, щоб коливання мали більш-менш передбачувану тривалість. У теорії економічних циклів, як вона склалася десь на початку 1980-х років, було прийнято виділяти чотири види циклів: короткі цикли (3-4 роки), середньострокові цикли (8-12 років), цикли періодичністю 18-25 років та довгі цикли, або «довгі хвилі», періодичністю 45-60 років (рис. 1.2).

Ці цикли виявляли по різних показниках. Найбільш популярними були цикли Жюгляра – їх виявляли практично скрізь. У житловому будівництві виявляли цикли Ковалю, у товарно-матеріальних запасах компаній - короткострокові цикли Кітчана. За цим слідували спроби пояснити, як на відповідній «матеріальній основі» виникають цикли відповідної періодичності.

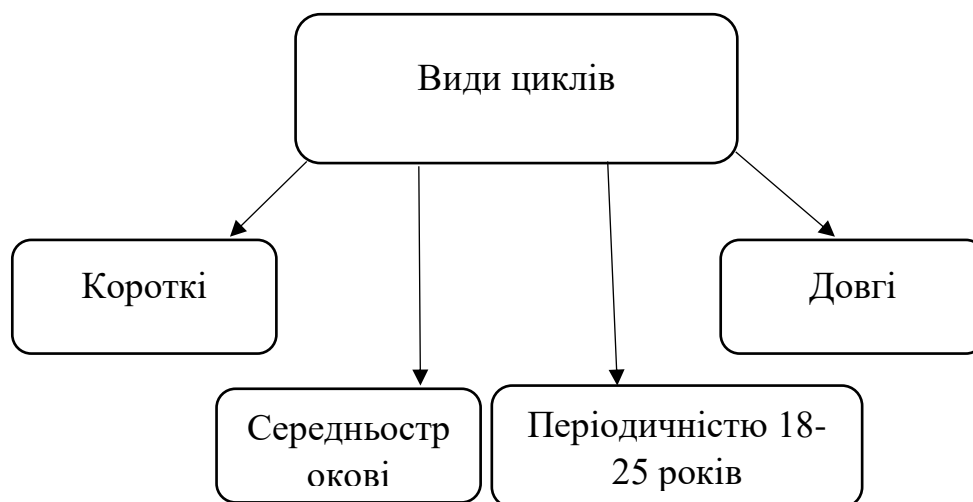

Рис. 1.2 – Види циклів [14]

З 1980-х років ця традиція за великим рахунком зникла. Розповсюдження економетричних комп'ютерних програм призвело до того, що дослідники отримали можливість дуже широко та вільно моделювати економічні коливання та шукати їх у різних динамічних рядах. При цьому з'ясувалося, що коливання можуть мати будь-яку тривалість, яка абсолютно необов'язково збігається з тривалістю чотирьох згаданих видів циклів. Більш того, теоретичне уявлення про те, що коливання можуть виникати через відкладений ефект різних екзогенних та ендогенних шоків, підвело до висновку, що поєднання цих шоків може генерувати коливання абсолютно довільної тривалості. І ці коливання, у свою чергу, можуть накладатися один на одного, генеруючи інші коливання зі зміненою тривалістю.

Сучасні уявлення базуються на тому, що вчені намагаються пояснити процес економічних коливань, його причини та прояви, а не матеріальну основу цього процесу. Єдине можна стверджувати, що коливання існують і відображають лаговий вплив тих чи інших факторів. А ось тривалість цих коливань передбачити неможливо.

Тому ніхто з серйозних учених не намагається вирахувати, через скільки саме років настане наступна криза.

У наукових колах займаються вивченням конкретних проявів коливальних процесів у конкретних країнах відносно конкретних економічних показників. У

свою чергу, на цій основі робляться спроби ідентифікувати заходи економічної політики, які можуть призвести до скорочення знижувальної фази економічних коливань, а якщо настала криза – якнайшвидше вийти з неї.

1.2 Основні теорії та класифікація економічних циклів

На сьогоднішній день у кожному економічному циклі виділяють фази, що змінюються однаково та послідовно. Слід зазначити, що в теорії циклів немає однозначної назви фаз циклу, а також відсутня єдина точка зору на кількість фаз в циклі. Сучасні теорії економічних циклів виходять з того, що в кожному циклі присутні тільки дві основні фази: рецесія (знижувальна фаза циклу) та експансія (підвищувальна фаза циклу). Також у цій моделі виділяють дві поворотні точки циклу: високу та нижчу.

Особливе місце у розробці промислових циклів займає М. Кондратьєв, який відкрив теорію великих циклів. Нині їх називають великими циклами або циклами Кондратьєва, проте найбільш популярною є назва «довгі хвилі М. Кондратьєва».

Кондратьєв М. в великих циклах виділяв дві фази – підвищувальну та знижувальну. Він показав, що перед підвищувальною фазою відбувається своєрідний вибух у науково-технічному прогресі, потім на стадії господарського підйому – широке використання в економіці «продуктів» цього вибуху. Залежно від адаптації кожної країни саме до цієї довгої хвилі відбувається і трансформація розміщення продуктивних сил на світовій арені [33].

Кондратьєв М. позначив наступні великі цикли:

1-й цикл – з початку 1790-х років XVIII ст. до середини XIX ст.;

2-й цикл – з середини XIX ст. до 1890-1896 рр.;

3-й цикл – з 1896 по 1940-1945 рр.

Кондратьєв М. пояснив існування великих циклів різними термінами функціонування різних господарських благ, на виробництво яких також необхідно

витратити різний час. Особливо – щоб накопичити капітал на їх створення. Так великі цикли виникають на основі накопичення капіталу для створення нової інфраструктури [12, с. 115].

На цю, головну причину накладаються інші, вторинні. Суть коливань полягає у тому, що інфраструктура економіки повинна перебувати в рівновазі з усіма іншими її параметрами, властивими їй саме на цьому рівні розвитку. Порушення цієї рівноваги означає початок циклу. Частота повторень – 45-50 років, як визначив Кондратьєв М. на основі аналізу статистичного матеріалу.

Відповідно до теорії Й. Шумпетера, причина довготривалих коливань лежить у впровадженні нововведень, які суттєво змінюють як технологію виробництва пропонованих покупцю товарів, так і їх набори, причому це використання відбувається періодично, а не постійно. Коли існуючі набори товарів заповнюють ринок, подальше розширення виробництва можливе лише за рахунок тих товарів, що вибули з вжитку, і не можна виготовити принципово новий продукт на основі старої технології [3, с. 187].

Таким чином, базові нововведення породжують зростання виробництва в передових галузях, що викликає стимул до структурної перебудови і зростання економіки; ринок заповнюється товарами, тобто, кризова ситуація наростає, потребує створення нових ринків для самозростання капіталу. Іншими словами, при старінні матеріально-технічної основи виробництва господарський механізм необхідно привести у відповідність до рівня розвитку продуктивних сил, якісно змінивши продуктивні сили, щоб забезпечити новий тривалий підйом економіки.

До таких саме висновків самостійно пізніше прийшов і французький економіст Ф. Сім'ян. Теорія довгих або великих циклів має особливе значення, так як дає можливість прогнозувати розвиток ринкової системи далеко наперед, у перспективі, і, отже, збільшити її адаптивність, амортизуючи майбутні потрясіння.

На рис. 1.2 представлено періоди циклів за авторськими класифікаціями.

Рисунок 1.3 – Періоди циклів за авторськими класифікаціями (сучасний стан та перспектива) [17, с. 37]

Варто зазначити, що концепція К. Маркса зводилася до того, що причиною циклічних коливань в економіці є періодичне знецінення капіталу в результаті стрибкоподібних змін його органічної будови (співвідношення постійного і змінного капіталу) і, зниження середньої норми прибутку. У основі періодичності стрибків лежить середній період обороту основного капіталу.

Отже, позицію К.Маркса можна викласти наступним чином: кожен капіталіст зацікавлений у вдосконаленні засобів виробництва, оскільки це дозволяє підвищити прибуток.

Умови конкуренції зумовлюють вкладення капіталістами все більших коштів в технічне обладнання виробництва, але використання нової техніки пов'язано з вивільненням робітників із виробничих процесів. Оскільки в основі формування прибутку, як показав К. Маркс, лежить наймана праця, скорочення чисельності робочих викликає зниження норми прибутку. Економіка приходить в рівновагу через кризу.

Крім того, з теорії К.Маркса виходить, що кризи надвиробництва пов'язані з недоспоживанням. Перехід від простого до розширеного виробництва, на думку вченого, не породжує пропорційного збільшення попиту. Відбувається

затоварювання, наслідком чого є зниження цін на продукцію [3].

Наприклад, короткострокові цикли, або цикли запасу (цикли Кітчина) – це цикли тривалістю від 2 до 4 років. Цикли, пов’язані з рухом товарно-матеріальних запасів. Іншими словами, це цикли, які породжуються поточною кон’юнктурою (конкретним співвідношенням попиту та пропозиції, що впливає на зміну ступеня завантаження підприємств та залучення додаткової робочої сили).

В таблиці 1.2 представлено основні види економічних циклів.

Таблиця 1.2 – Теорії економічного циклу

Автор теорії економічного циклу	Довжина циклу	Головні особливості циклу
Кітчин Дж.	2-4 роки (короткостроковий цикл)	Комерційні цикли – рівень завантаженості виробничих потужностей – обсяг запасів – коливання ВВП, інфляція, зайнятість
Мітчелл В.	3-3,5 роки (короткостроковий цикл)	Криза як багатофакторний процес, кожна є унікальною та має власні причини та пояснення
Жюгляр К.	7-12 років (середньостроковий цикл)	Інвестиційний цикл – коливання ВВП, інфляції, зайнятості
Маркс К.	10-14 років (середньостроковий цикл)	Періодичне поновлення основного капіталу, заміна виробничих фондів
Кузнець С.	15-20 років (середньостроковий цикл)	Будівельні цикли, поновлення житлового фонду та виробничих споруд
Кондратьєв М.Д.	40-60 років (довгостроковий цикл)	Технічний прогрес, структурні зміни
Форестер Дж.	200 років	Поява нових видів енергії та матеріалів
Тоффлер Е.	1000-2000 років	Розвиток цивілізації

Джерело: складено автором на основі [3, 8, 17]

У наш час механізм формування циклів Кітчина зазвичай пов’язують з запізнюваннями по часу (часовими лагами) в русі інформації, що впливають на прийняття рішень комерційними фірмами. Короткострокові цикли або цикли Кітчина названі так за прізвищем американського економіста Джозефа Кітчина,

який пов'язував їхню тривалість, яку він приймав рівною трьом рокам і чотирьом місяцям, з коливаннями світових запасів золота [28, с. 89].

Середньострокові промислові цикли були розкриті в середині XIX століття в роботах Жюгляра і Маркса. Жюгляр, вивчаючи динаміку періодичних коливань в торгівлі, визначив довжину економічних циклів в 7-12 років (ці цикли називаються циклами Жюгляра). Саме він розділив цикл на три періоди – процвітання, криза і ліквідація, обґрунтовуючи циклічність в економіці грошовим обігом та банківськими кредитами. За Жюгляром, регулярна зміна періодів активності і депресії економіки викликана основною проблемою – періодичним коливанням товарних цін. Період процвітання економіки передуює кризі, і її характерною особливістю є високий рівень цін.

З зростанням цін проводити експортні операції стає складніше, а платіжний баланс не сприяє імпорту, внаслідок чого відбувається відтік золота з країни. Криза наближається, коли зростання цін починає сповільнюватися. Зовнішні фактори (війна, природні катастрофи) можуть прискорити настання кризи, але не в стані привести економіку до кризи, за винятком тих випадків, коли економіка сприяє цьому. Промислова криза не виникає раптово, їй завжди передуює певний збуджений стан економіки, і ці симптоми настільки очевидні, що наближення кризи можливо передбачити [30, с. 89].

Американський вчений А. Тоффлер ділить всесвітню історію на три основні епохи, або «три хвили». Перша почалася з аграрної революції, що відбулася 10 тис. років тому і означала перехід до осідлого землеробства. Вона породила аграрну цивілізацію. Друга - з'явилася в результаті промислової революції і призвела до настання сучасної індустріальної цивілізації, продовжується протягом 300 років. Третя зароджується під впливом науково-технічної революції, яка покликана протягом найближчих десятиліть змінити індустріальне суспільство.

При цьому, якщо в основі аграрної цивілізації лежав простий товарний обмін, індустріальна будувалася на грошовій економіці, то постіндустріальна, або інформаційна, цивілізація буде обслуговуватися електронними грошима.

Хоча економічні спади і депресії як фази циклу стають для багатьох людей

(підприємців і пересічних громадян) трагедією, разом із тим, вони становлять необхідний (закономірний) момент розвитку економіки: вони ставлять суспільство перед фактом порушення макроекономічної рівноваги з усіма негативними наслідками цього та змушують його відновити економічну рівновагу.

Проведений аналіз дозволяє говорити, що основним критерієм класифікації циклів в економічній літературі сьогодні, як правило, є їх тривалість. Також, видно, що не існує єдиної теорії циклічності економічного розвитку. Можна лише говорити про те, що різні по силі імпульси породжують різні по тривалості коливання. Тим не менше, сучасні теорії циклів намагаються пояснити природу цього явища.

1.3 Особливості сучасних циклів та їх значення для економічного розвитку

Варто зазначити, що циклічність в розвитку ринкової економіки спостерігається вже майже 200 років, що, безперечно, є однією з головних її особливостей розвитку.

Найбільш нищівною була криза 1900-1901 років. Вона почалася майже одночасно у всьому світі і, перш за все, обрушилася на металургійну промисловість. Вразивши американський ринок металу, криза перекинулася в Англію, потім у Європу, викликавши суттєве падіння виробництва у текстильній, будівельній, хімічній промисловості, в машинобудуванні. За спадом було значне зниження цін на продукцію цих галузей.

У наступний період ринкові господарства багаторазово стикалися як з кризами, і з підйомами економіки, проте характер циклічних коливань, їх тривалість суттєво змінилися.

Спостереження за ходом економічних циклів показують, що в сучасних умовах картина циклу суттєво змінюється. На зміну характеру циклічності

впливають, в першу чергу, такі фактори, як: поглиблення процесів інтеграції і лібералізації, посилення міжнародного поділу праці та масове застосування та бурхливий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій, програмного забезпечення, нанотехнологій, композитних матеріалів.

У результаті економічний цикл набув нових рис, відбулися зміни форми протікання кризи як в окремих країнах, так і в світовому масштабі. Вчені, що займаються дослідженням циклічних коливань, відзначають той факт, що коливання прийняли менший розмах. Це найбільше торкнулося циклів, які, в свою чергу, складаються з невеликих циклів (квазіциклів) і повторюються кожні 4-5 років, замість 8-10.

Крім того, менший розмах коливань і інтенсивність циклу, свідчить про те, що фаза кризи виступає більше не у вигляді кризи як такої, а у вигляді рецесії. Крім кризи змінилися інші фази циклу, і навіть форма переходу одних фаз до інших. Найчастіше тривалість депресії стала коротшою, коротшою стала і фаза пожвавлення, збільшилася тривалість фази підйому. Перехід від підйому до кризи відбувається тепер повільніше і порівняно плавно. За циклічними кризами нерідко слідує періоди тривалого застою капіталовкладень, незважаючи на пожвавлення і зростання виробництва.

Таблиця 1.3 – Особливості сучасних економічних циклів

1	Швидкоплинний розвиток НТП спричиняє потребу і робить можливим частіше оновлення основного капіталу, внаслідок чого повторюваність криз стає частішою.
2	Інтернаціоналізація виробництва, поглиблення науково-технічного співробітництва, глобалізація економіки та розвиток НТП зумовлюють синхронізацію економічних циклів у різних країнах та регіонах світу.
3	Державне антициклічне регулювання спрямовується на недопущення перегріву економіки, що робить, як правило, економічні кризи не такими глибокими, а для циклу не є обов'язковим проходження усіх фаз.
4	Перевиробництво супроводжується не тільки зростанням безробіття, а й зростанням цін та інфляції, що породжує нове явище в економіці – стагфляцію. Ця особливість пояснюється монополістичним ціноутворенням і надмірними державними затратами, які покриваються додатковою грошовою емісією, що порушує нормальний грошовий обіг, спричиняючи інфляцію

Джерело: складено автором на основі [8, 17]

Варто зазначити, що зростання економіки має як позитивні, так і негативні наслідки.

Позитивні наслідки:

- Кількісно збільшується виробничий потенціал (національне багатство).
- Модернізується (автоматизується) виробництво.
- Збільшується зайнятість.
- Підвищується освітній та культурний рівень населення.
- Збільшується вільний час.
- Підвищується добробут нації.
- Зростає престиж країни у світі.

Негативні наслідки:

- Забруднення довкілля.
- Швидке виснаження родовищ корисних копалин, вирубка лісів.
- Використання надмірно інтенсивної праці.
- Частіша перекваліфікація працівників та зміна робочого місця.
- Перенаселення великих міст.
- Збільшення нервово-психічних захворювань.

Зростання витрат держави розширює ринок збуту кінцевої продукції незалежно від того, ставить собі держава свідому мету стимулювати попит чи ні. Під час криз наявність державного ринку послаблює падіння виробництва, навіть якщо державні закупівлі не розширюються. Через державу фінансується значна частина наукових досліджень і дослідно-конструкторських розробок на провідних рубежах сучасного науково-технічного прогресу [22, с. 78].

Серед специфічних особливостей економічних циклів, викликаних якісними змінами в економіці, можна назвати наступні:

1. Внаслідок навмисного скорочення виробництва корпораціями, сучасні кризи більше проявляються у надлишках виробничих потужностей на підприємствах, чим в перенасиченні ринку товарами.

2. Істотний вплив на сучасний цикл має науково-технічна революція.

Поява нових галузей, що спираються на технічний прогрес, постійно змінюють асортимент продукції та відтісняють старі, традиційні галузі, що

ускладнює картину сучасних криз. Кризи в першу чергу б'ють по старих галузях, тоді як у нових галузях може продовжуватися зріст виробництва. Постійне використання в виробництві нових товарів підвищує імунітет таких галузей до кризи, а розширення асортименту продукції дозволяє більш гнучко маневрувати виробничими ресурсами корпорацій, переміщаючи інвестиції з однієї галузі до іншої. Систематична, незалежна від циклічних коливань поява на ринку нових товарів і послуг створює додатковий попит. У роки кризи цей фактор діє антициклічно, збільшуючи сукупний попит на споживчі товари.

3. Внаслідок глобалізації світового господарства, асинхронність циклічного розвитку західних країн змінилася регіональною циклічністю. Провідне місце серед подібних регіонів займає американсько-європейський економічний цикл (США та розвинені країни Західної Європи). В результаті США та провідні країни Західної Європи (Німеччина, Франція, Великобританія) майже одночасно (з різницею на рік-півтора) входять у кризу та виходять із неї. Іншими словами, сьогодні зміни ділової активності у будь-якій з великих країн регіону ведуть до помітних змін економіки інших країн цієї зони. Економікам країн Східної Європи циклічність ділової активності стала властива завдяки завершенню процесу трансформаційного переходу до ринкової системи господарювання.

Україна також виявилася залученою до циклічних коливань, притаманних світовому ринку та на даний момент значною мірою включена до орбіти американсько-європейського економічного циклу.

Так чи інакше, але тема неминучості майбутніх економічних криз, безсумнівно, становить великий теоретичний та практичний інтерес для інвесторів та спекулянтів. Не секрет, що фінансові ринки не здатні довго абстрагуватися від процесів, що відбуваються в реальному секторі економіки. Більше того, учасники біржових торгів нерідко грають «на випередження» цілком очевидних тенденцій, що розвиваються у матеріальному світі. Саме тому досвідчені приватні інвестори та професійні керуючі активами приділяють велику увагу характеру макроекономічної статистики.

Велика кількість статистичних показників, що регулярно публікуються, зазвичай трактується як позитивні або негативні сигнали щодо економічних перспектив. Іноді свіжа статистика може сприйматися за принципом «чим гірше – тим краще». Зазвичай, це відбувається в ті моменти, коли погіршення перспектив економіки може стати приводом для запуску стимулюючих заходів з боку урядів та центробанків. Однак така ситуативна інверсія трактувань не змінює справи.

З практичної точки зору перед інвестором, спекулянттом чи керуючим завжди постає необхідність визначення того, чи знаходиться економіка на підйомі, чи вона наближається до чергової кризи. Сьогодні у цьому плані також є винятком.

Питання, чи здатна сучасна економіка розвиватися без криз, залишається неоднозначним і дискусійним. Історія ж говорить про те, що світова економіка виявилася не в змозі уникнути як мінімум тих серйозних спадів, які ми спостерігали протягом трьох останніх десятиліть. Це стосується й економіки України. Йдеться про потрясіння 1997-1998, 2007-2008 та 2020-2021 років. Така послідовність цілком вписується у теоретичну модель середньострокових економічних циклів тривалістю 7-11 років [25, с. 54].

Звернімо увагу на те, що економіка України та інших країн синхронізується з 10-річними економічними циклами, що розвиваються у світовому масштабі. Азіатська фінансова криза 1997-1998 років не обійшла стороною й інші регіони світу.

Однак сподіватися на те, що серйозні економічні потрясіння та падіння фондових ринків траплятимуться лише раз на десятиліття, було б надто легковажним та спрощеним поглядом на суть справи. У середині середньострокового десятирічного економічного циклу зазвичай розвивається кілька короткострокових підциклів тривалістю до двох-трьох років. Вони також здатні завершуватися більш менш масштабною кризою.

Як бачимо, подібні короткострокові кризи можуть розвиватися несподівано. Тригером їм здатні стати як економічні передумови, так і політичні

події. Виходячи з цієї моделі, небезпечним періодом для української економіки став рубіж 2022 та 2023 років.

Якщо економічні кризи відбуваються регулярно, це означає, що економіка має й інші циклічні фази. Вони добре описані. Економічний цикл складається з підйому, піку, спаду (кризи) та дна (депресії). Така схема виглядає цілком логічною і на життєвому рівні. Оскільки сучасна капіталістична економіка є саморегульованим явищем, вона має інерційність і схильність до періодичного виходу зі стану рівноваги.

Традиційним спусковим механізмом для початку великих економічних криз виступає проблема надвиробництва товарів та надлишку пропозиції послуг. У цьому плані нині у світовій економіці склалася відносно благополучна ситуація. Пандемія коронавірусу дозволила розчистити складські запаси у глобальному масштабі та одночасно паралізувала ряд довгих виробничих ланцюжків. Наприклад, світовий автопром все ще має проблеми з нестачею електронних комплектуючих. З цієї причини стримується виробництво нових автомобілів. Варто відзначити і поточний брак потужностей для міжнародних контейнерних перевезень, який, швидше за все, збережеться до кінця 2023 року. Таким чином, у багатьох країнах світу утворився дефіцит низки товарів, який поки що неможливо задовольнити.

Зазначена ситуація відповідає певному перехідному стану світової економіки між нижчою точкою спаду та початком підйому. Деякі великі її галузі все ще не прийшли до норми. Прикладом цього може бути світова галузь пасажирських авіаперевезень. Таким чином, з погляду матеріального виробництва світова економіка перебуває майже в ідеальній позиції для початку тривалого зростання.

Водночас серйозну загрозу для світової економіки, як і раніше, становить проблема «поганих боргів». Під час гострої фази світової кризи уряди та центробанки допомогли слабким підприємствам утриматися на плаву. Водночас багато компаній із цілком очевидних причин продовжили нарощувати своє боргове навантаження. Для широкого кола підприємств ця проблема лише продовжує

посилюватись. Наприклад, згідно з даними міжнародної консалтингової компанії McKinsey&Company, непогашений борг у США 2020 року досяг 133% ВВП. Це найвище значення зазначеного показника з повоєнного 1946 року.

Стандартна економічна теорія та практика припускають лише два основні варіанти вирішення зазначеної проблеми. Найпростішим і найболучішим способом представляється масове банкрутство підприємств з непідйомними або безнадійно високими боргами. У нинішніх умовах це загрожує зупинкою цілих галузей.

Найбільш оптимістичним варіантом залишається надія на те, що завдяки відновному зростанню економіки більшість проблемних підприємств все ж таки зуміє продовжити існування після скасування підтримуючих заходів з боку урядів та центробанків.

Згідно з нещодавнім дослідженням компанії McKinsey&Company, сумарне відновлюване зростання світового ВВП у найближчі посткризові роки може становити 10-20%. Про це свідчать історичні дані. Однак у більш оптимістичному варіанті такий підйом може становити 30-50%. І тому є деякі економічні передумови. У такому сценарії проблема «поганих боргів» може бути загально згладжена під впливом тимчасового прискорення темпів інфляції та номінального зростання ВВП.

Потрібно розуміти, що згідно з практикою, що склалася, при вирішенні проблем «поганих боргів» в ході економічних криз банки зазвичай страждали в останню чергу. Вони були об'єктивно захищені своїм системоутворюючим статусом. Очевидно, що банкрутство великої кредитної організації здатне створити негативний ефект ланцюгової реакції для великої кількості її клієнтів та контрагентів. У цьому плані підтримка чи санація великих банків-кредиторів у більшості випадків є менш болучим і дешевшим рішенням на макроекономічному рівні.

Однак описана ситуація здатна радикально змінитись у найближчі роки. Це може статися за фактом запуску широкого обороту цифрових аналогів

національних валют на основі технології blockchain. Вона дає змогу перейти на систему безготівкових розрахунків без участі банків. У такому разі при вирішенні проблеми «поганих боргів» банкрутство кредитної організації може стати менш болючим заходом для економіки, ніж закриття підприємств, що діють.

Варто зазначити, що зараз світова економіка вже почала відновлювальне зростання. Цьому сприяють умови для пожвавлення матеріального виробництва. Подальше поліпшення стану глобального реального сектора має налагодити ситуацію у сфері послуг. Все це не скасовує ймовірності серйозних потрясінь у фінансовому секторі, який має серйозну трансформацію. Що ж до проблеми «поганих боргів», то вона вирішуватиметься комплексно, за рахунок боржників, кредиторів та внаслідок майбутнього економічного зростання в умовах розгону інфляції.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІК

2.1 Циклічність світового економічного розвитку

2015 року світова економічна активність залишалася зниженою, йшов п'ятий рік уповільнення розвитку світової економіки. Активність у обробній промисловості та торгівлі у світовому масштабі залишається слабкою внаслідок зниженого світового попиту та скорочення інвестицій у цілому та, особливо, у видобувних галузях. Низький сукупний попит один із основних чинників, які заважають розширенню інвестицій. А стійко низький рівень інвестицій пояснює мляве підвищення продуктивності праці та заробітної плати, які часом схильні навіть до спаду. Таким чином, світова економіка потрапила в хибне коло: темпи її зростання уповільнюються через недостатній рівень інвестицій; інвестиції не зростають через нестачу попиту, а попит залишається низьким через уповільнення економічного зростання.

Для збільшення сукупного світового попиту потрібні спільні скоординовані зусилля розвинених країн. А цього можна досягти лише в рамках G20. Для того, щоб домогтися відновлення сталого глобального попиту, варто було б оголосити нові пріоритети світової економіки на саміті G20, що відбудеться у листопаді 2023 р., а саме кооперативний план стимулювання світового економічного зростання та забезпечення повної зайнятості. А це насамперед потребує відновлення сталого глобального попиту. Саме в рамках «Великої двадцятки» можна ефективно скоординувати зусилля щодо відновлення та підтримки глобального попиту та зростання світової економіки. Перші саміти G20, що проходили у розпал кризи в 2008–2009 рр., були дуже результативними, оскільки в них найбільше були зацікавлені найрозвиненіші країни, що опинилися в епіцентрі кризи. На них було

прийнято важливі антикризові рішення, які суттєво пом'якшили негативні наслідки кризи. Сьогодні, коли в більш важкій економічній ситуації опинилися країни, що розвиваються, борг розвинених країн полягає в тому, щоб знову проявити ініціативу у справі глобальної координації зусиль з безболісного виходу з третьої фази кризи. Ситуацію, що склалася до кінця 2015 р., досить об'єктивно описав економічний радник МВФ проф. Моріс Обстфельд: «Через шість років після того, як світова економіка вийшла з найбільшої та найглибшої післявоєнної рецесії, повернення до активного та синхронізованого світового підйому залишається недосяжним». Залишається лише додати: «з вини найбільш розвинених країн» [16, с. 45].

За твердженням МВФ, у 2022-2023 рр. світова кон'юнктура визначається трьома факторами: уповільненням економічного зростання в Китаї; падінням цін на сировинні біржові товари та особливо цін на нафту; асинхронною тенденцією у грошово-кредитній політиці США та ЄС. Хоча МВФ і знизив свій прогноз світового економічного зростання у 2015 р., головним чином через зниження цін на сировинні товари, проте він вважає, що світова економіка пройшла дно у 2015 р, 3,4% у 2016 р. та 3,6% у 2017 р. Нещодавно ОЕСР також погіршило прогнози зростання світової економіки на 2023-2024 роки до 3 та 3,3% з 3,3 та 3,6% раніше. Оскільки прогнози економічного зростання у світовому масштабі знову виявляються нижчими, ніж очікувалося, і все ще переважають ризики уповільнення зростання, МВФ справедливо вважає, що збільшення фактичного та потенційного обсягів виробництва за рахунок поєднання підтримки попиту та структурних реформ стає ще більш нагальним завданням [19].

Варто зазначити, що економічне зростання залишається нерівномірним: розвинені країни, долаючи спад, продовжать повільне відновне зростання; країни, що розвиваються, навпаки продовжать уповільнення, викликане зниженням цін на сировинні товари і тиском боргового навантаження. Прискоренню зростання розвинених країн, здебільшого імпортерів сировинних товарів, сприятиме зниження цін на нафту та інші біржові товари, м'яка грошова політика та структурні реформи, спрямовані на стимулювання інвестицій в

інновації. Стримуючим чинником є зниження попиту з боку країн і взагалі глобального попиту.

Таким чином, вирішальне слово залишається за країнами, що розвиваються, на частку яких в даний час припадає близько 70% приросту світової економіки. Однак, країни, що розвиваються, як було показано вище, у 2023-2024 роках та можливо навіть у 2025 р. не зможуть змінити тенденції зниження економічного зростання. Слід визнати, що прогнози МВФ і ОЕСР щодо початку відновлювального зростання країн, що розвиваються, в 2022 р. виявилися неспроможними. Більше 10 років на початку поточного століття світова економіка вигравала від бурхливого динамічного зростання авангардних країн, що розвиваються, але тепер вони гальмують її зростання. Тому з великою ймовірністю слід очікувати подальшого уповільнення темпів зростання світової економіки у 2023-2024 роках і навіть у 2025 р [6, 19].

Напередодні початку другої хвилі глобальної кризи (2011 р.) спостерігалось вибухове зростання світових цін на золото та інші дорогоцінні метали, продовольство та енергоносії, а також інші біржові товари. Було також помічено властивість синхронізації процесу лопання на різних ринках біржових товарів, що призвело до синхронізації банкрутств підприємств та деякого уповільнення зростання економік країн, що тісно пов'язані з міжнародною торгівлею біржовими сировинними товарами. Оскільки синхронне лопання безлічі бульбашок і відповідне банкрутство численних підприємств призводять до порушення торгово-економічних ланцюжків, що склалися, то цілком передбачувано все це призвело також до різкого падіння темпів зростання світової торгівлі.

Таблиця 2.1 – Динаміка розвитку світової економіки та торгівлі, окремих держав та груп країн у 2010-2020 рр., %

Роки, %	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Темпи зростання світової економіки	5,4	4,2	3,4	3,3	3,4	3,1	3,6	3,8	3,9	4	4

Продовження таблиці 2.1

Темпи зростання світової торгівлі	12,5	6,7	2,9	3,3	3,3	3,2	4,1	4,6	4,6	4,7	4,6
Темпи зростання економіки розвинених країн	3,1	1,7	1,2	1,1	1,8	2	2,2	2,2	2,2	2	1,9
Темпи зростання економіки країн, що розвиваються.	7,5	6,3	5,2	5	4,6	4	4,5	4,9	5,1	5,2	5,3
Темпи зростання економіки США	2,5	1,6	2,2	1,5	2,4	2,6	2,8	2,8	2,7	2,2	2
Темпи зростання економіки Німеччини	3,9	3,7	0,6	0,4	1,6	1,5	1,6	1,5	1,3	1,3	1,3
Темпи зростання економіки Великобританії	1,9	1,6	0,7	1,7	3	2,5	2,2	2,2	2,2	2,2	2,1
Темпи зростання економіки Японії	4,7	-0,5	1,7	1,6	-0,1	0,6	1	0,4	0,7	0,9	0,7
Темпи зростання економіки Китаю	10,6	9,5	7,7	7,7	7,3	6,8	6,3	6	6,1	6,3	6,3
Темпи зростання економіки Індії	10,3	6,6	5,1	6,9	7,3	7,3	7,5	7,5	7,6	7,7	7,7

Джерело: складено автором на основі [5, 37]

Варто зазначити, що основними факторами, що викликають уповільнення світової економіки, в цей час є: падіння обсягів світової торгівлі; нестача глобального попиту; негативний вплив на економічну активність третьої фази світової фінансової кризи. Розглянемо коротко основні причини їх виникнення та заходи щодо їх подолання.

1. Падіння обсягів світового товарообігу. Уповільнення темпів зростання світової економіки, внаслідок світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., викликало різке скорочення глобального попиту і порушення торгово-економічних ланцюжків, що склалися, що, у свою чергу, призвело до суттєвого уповільнення

світової торгівлі, яке триває ось уже шостий рік. поспіль. Падіння глобального товарообігу становить головну загрозу насамперед для економік, що розвиваються.

Зазвичай, у періоди стійкого довгострокового зростання світової економіки, з темпами близькими до потенційних, еластичність торгівлі (відношення темпів зростання світової торгівлі та світової економіки) перевищує величину 1,5, доходючи до 2,2 у періоди буму. Тільки в цьому випадку світова торгівля стає одним із локомотивів зростання світової економіки. А сьогодні еластичність світової торгівлі виявилася порівнянною з одиницею, а в низці минулих років навіть менше одиниці. Тому всі заходи, які сприятимуть зростанню глобальної торгівлі, сприятимуть якнайшвидшому виходу світової економіки з кризи. Очевидно, що вжиті такі заходи можливі лише в рамках «Великої двадцятки (G20)» спільними зусиллями авангардних розвинених країн і країн.

2. Нестача глобального попиту. Тривалий застій глобального попиту багато в чому пояснюється тим, що частка зарплат у ВВП насамперед розвинених країн, а також країн, що розвиваються, вже з початку 2000-х років почала знижуватися, тому доходи більшості людей у світі скорочуються. З іншого боку, борги більшості країн світу, що непомірно зросли, диктують необхідність скорочення держвидатків. Тому продовження політики стримування зростання трудових доходів та скорочення держвидатків лише посилює ситуацію з дефіцитом попиту як на національному, так і глобальному рівні. Для всіх країн, які бажають розширити внутрішній попит, важливим є приклад Японії, де уряд останніми роками активно стимулює підвищення зарплати, як у державному, так і корпоративному секторах, а також розширює держвитрати в економіці. Все це вже позитивно впливає на економічне зростання в Японії,

Для збільшення сукупного світового попиту потрібні спільні кооперативні зусилля розвинених країн і країн у рамках «Великої двадцятки». Саме в рамках G20 можливо ефективно скоординувати зусилля щодо відновлення та підтримки глобального попиту, як і світової торгівлі.

3. Третя фаза глобальної фінансової кризи. У 2015-му році світова економіка пережила третю фазу глобальної фінансової кризи. Для розвинених

країн вона пов'язана з неефективним використанням кредитних ресурсів, виданих комерційними банками після кризи 2008-2009 рр., що загострюється спадом середньострокового циклу Жюгляра (2009-2017 рр.). Варто зазначити, що цикли Жюгляра – це середньострокові економічні цикли з характерним періодом у 7-11 років. Для країн, що розвиваються, третя фаза глобальної фінансової кризи пов'язана з падінням цін на сировинні товари, а також величезними накопиченими доларовими боргами і надмірними виробничими потужностями. Останнє особливо притаманно Китаю. Проблеми з обслуговуванням доларової заборгованості компаніями з країн, що розвиваються, стали загострюватися наприкінці 2014 – початку 2015 р. з початком зміцнення долара США. Посилення долара призвело до істотного здешевлення національних валют країн, що розвиваються, і зниження цін на їх експортні сировинні товари [1].

Спусковим гачком для загострення третьої фази фінансової кризи стане чергове падіння цін на сировину на фондових ринках. Падіння котирувань на фондових ринках слід очікувати вже в 2024 р. Це означає, що національні валюти країн, що розвиваються, продовжуватимуть дешевшати, а долар після чергового підвищення відсоткової ставки ФРС сильніше зміцнюватиметься. Все це призведе до настання найбільш руйнівного етапу третьої фази світової кризи.

Пандемія суттєво вплинула на динаміку приросту ВВП світової економіки (рис.2.1). Світовий банк подає агреговані і порівнювані дані лише, починаючи з 1961 року, і згідно з цими даними значення цього показника впало до 60-річного мінімуму і склало -3.362% [1]. Початок пандемії спричинив безпрецедентний обвал фондових індексів, і якщо його масштаби спочатку прирівнювалися до біржового краху 1929 року, то за підсумками березня 2020 року він вже вважався найбільшим біржовим обвалом у історії США. Так, за період з 12 лютого до 23 березня 2020 року індекс Доу Джонс втратив 37% своєї вартості (рис. 2.2).

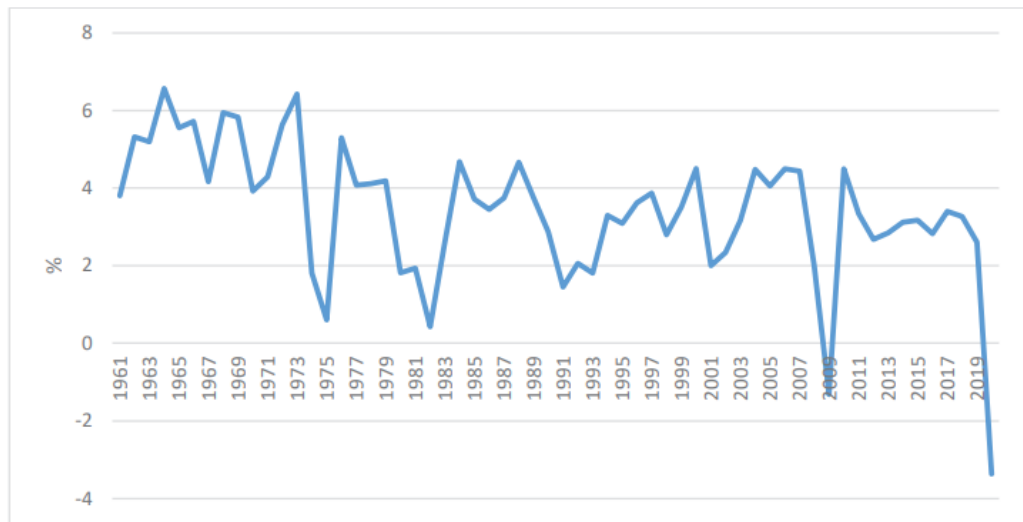

Рисунок 2.1 – Динаміка приросту ВВП світового господарства, % [6]

Рисунок 2.2 – Динаміка індексу Доу Джонс (Dow Jones Industrial Average), од. [37]

4. Економіки розвинутих країн продовжуватимуть повільне та нерівне відновлювальне зростання з поступовим виходом на початку 2020-х років на траєкторію сталого довгострокового розвитку з потенційними темпами зростання. Вони зазнали неглибокого спаду в 2016-2017 рр., зумовленого впливом третьої фази глобальної фінансової кризи.

5. Темпи зростання економік країн, що розвиваються, сповільнюються вже п'ятий рік поспіль. Уповільнення темпів зростання економік країн, що розвиваються, у найближчі два-три роки продовжиться, незважаючи на затвердження МВФ про початок їх прискорення та оптимістичні прогнози інших міжнародних аналітичних центрів. Справді, економіка Китаю, – головного локомотива економік, що розвиваються, у 2023-2024 рр. продовжить своє плавне уповільнення. Економіка Індії – іншого локомотива економік, що розвиваються, навпаки потроху прискорюватиметься. Економіки п'яти найбільш динамічних азіатських країн, що розвиваються (група «АСЕАН5»), – В'єтнам, Індонезія, Малайзія, Філіппіни та Таїланд, також збережуть швидке стійке зростання. Проте приріст економік Індії та країн «АСЕАН5» разом узятих не зможуть компенсувати втрати від уповільнення економіки Китаю, оскільки внесок Китаю в приріст світової економіки останніми роками становив 35-40%, а Індії та країн «АСЕАН5» – лише близько 20%. Тому, враховуючи погіршення економічної ситуації в групі країн Латинської Америки, що розвиваються, на чолі з найбільшою в регіоні економікою Бразилії, можна з великою ймовірністю прогнозувати, що темпи зростання сукупного ВВП країн, що розвиваються, і країн з ринками, що формуються, і надалі знижуватимуться аж до 2024 р., якщо тільки в рамках G20 у 2023 р. не будуть вжиті заходи щодо полегшення обслуговування доларових боргів компаній з країн, що розвиваються, та стимулювання глобальної торгівлі [32].

6. Світова економіка, всупереч оптимістичним прогнозам МВФ та більшості міжнародних аналітичних центрів, які вважають, що у 2025 р. розпочнеться її прискорення, також продовжить сповільнюватись у 2023-2024 роках. Справа в тому, що, на першу економіку світу – економіку США – очікує невеликий, але все ж таки спад, а економіка Єврозони перебуває у нестійкому стані, схильному до біфуркації, причому у 2024 р. очікується уповільнення. В економіці Японії намічається зростання, але воно буде невеликим та нестійким. Тому вирішальне слово залишається за країнами, що розвиваються, на частку яких в даний час припадає близько 70% приросту світової економіки. Але економіки країн, що розвиваються, у найближчі 2-3 роки, швидше за все,

сповільнюватимуться і пройдуть дно кризи. Отже, з великою ймовірністю очікується подальшого зниження темпів зростання світової економіки.

7. Для якнайшвидшого виходу з нинішньої третьої фази фінансової кризи з найменшими втратами потрібні спільні скоординовані зусилля розвинених країн і країн, що розвиваються, в рамках «Великої двадцятки» та вжиття заходів щодо стимулювання глобального попиту та глобальної торгівлі, а також справедливого вирішення боргової проблеми для компаній з розвитку. Всередині національних економік зазначені заходи мають бути активно доповнені заходами щодо розширення внутрішнього попиту, проведення структурних реформ та стимулювання інвестицій в інновації та високотехнологічні виробництва [31].

2.2 Циклічні коливання в українській економіці

Ринкова економіка схильна до повторення економічних явищ, це було помічено ще у першій половині 18 століття. Вивчаючи процеси надвиробництва, кризи, економісти звернули увагу на хвилеподібно-циклічні коливання в динаміці капіталістичного господарства. Економіка розвивається не по прямій лінії (тренду), що характеризує економічне зростання, а через постійні відхилення від тренду, через спади та підйоми, а саме циклічно.

З 1970-х років темпи зростання світового ВВП знижуються, зазначається негативна економічна динаміка. У цей час відбувається серйозне погіршення умов відтворення в промислово розвинених країнах, скорочується прибуток компаній, капіталовкладення, падає завантаження виробничих потужностей, суттєво зростає інфляція. Значний вплив на динаміку відтворювального процесу виявило різке зростання цін на нафту та інші види мінеральної сировини. Криза в Україні сформувалася через крах командної системи за умов ринкової недостатності, і як слідство хаос та спад виробництва.

Криза 1992-1998 років в Україні – це одна з найбільших в історії людства

економічних катастроф окремо взятої країни. Не заглиблюючись в аналіз, вкажемо лише на той факт, що протягом двох років (1992 р. та 1993 р.) було приватизовано 70% власності держави. Причому приватизувалися найбільш рентабельні підприємства, які незабаром поповнили ряди збиткових. Дана криза породжена розпадом СРСР і суспільства соціалістичних країн, розривом виробничих зв'язків і єдиного господарського комплексу; руйнуванням існуючих економічних форм, інститутів до розгортання нових; залишеною в спадщину від соціалізму застарілою морально і зношеною фізично матеріально-технічною базою виробництва; відсутністю політики захисту вітчизняного товаровиробника; перекосами в макроекономічних пропорціях колишнього СРСР; непомірними податками. У період зниження економічного зростання зазвичай спостерігається різкіший і триваліший спад виробництва. Сучасна хвиля зниження, як і попередні, супроводжується необхідністю перебудови у традиційних галузях та секторах світового господарства, що знаходяться в стані тривалого занепаду та застою [12].

У першій половині 1990-х років темпи приросту ВВП і промислового виробництва також залишалися на нижчому, ніж у попередні, 1980-ті роки, рівні, що підтверджує тенденцію негативної економічної динаміки.

Незважаючи на середньострокові циклічні коливання, простежується позитивна тенденція в економічному розвитку, що характеризується збільшенням темпів зростання ВВП [11, с. 117].

Середина 1990-х рр. аж до 1997 року, характеризувалася невеликим приростом (у середньому 3%), але в цілому картина не змінювалася. У 1998 р. під впливом міжнародної фінансової кризи темпи приросту економіки виявилися значно нижче, ніж в попередньому році, і лише на початку 1999 року спостерігалася незначне покращення [22, с. 89].

Для стійкого розвитку країни було розроблено план розвитку. Цей план був спрямований на активізацію структурних змін в українській економіці, стабілізацію роботи системоутворюючих організацій в ключових галузях і досягнення збалансованості ринку праці, зниження інфляції і пом'якшення наслідків. Зростання цін на соціально значущі товари та послуги для сімей з низьким рівнем

доходів, досягнення позитивних темпів зростання і макроекономічної стабільності в середньостроковий перспективи.

Прогноз росту ВВП погіршили, насамперед, через припущення, що воєнні дії не завершаться в середині року, а триватимуть «майже цілий рік», заявив Соболев.

Раніше Мінекономіки прогнозувало інфляцію на цей рік 28% – цей прогноз було закладено до закону про держбюджет на 2023 рік.

Розглянемо показники темпів зростання ВВП України на 2012–2021 рік в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Номінальний та реальний ВВП України на 2012-2021 рік

Роки	Номінальний ВВП (в фактичних цінах)	Реальний ВВП (в цінах попереднього року)	Різниця (реальний - номінальний)	
2012	1408889	1304064	-104825	-7.4%
2013	1454931	1410609	-44322	-3.0%
2014	1566728	1365123	-201605	-12.9%
2015	1979458	1430290	-549168	-27.7%
2016	2383182	2034430	-348752	-14.6%
2017	2982920	2445587	-537333	-18.0%
2018	3558706	3083409	-475297	-13.4%
2019	3974564	3675728	-298836	-7.5%
2020	4194102	3818456	-375646	-9.0%
2021	5459574	4363582	-1095992	-20.1%

Джерело: складено автором на основі [9]

Незважаючи на такий значний спад, вже з 2000 року українська економіка почала відновлюватись. Головним стимулом економічного зростання став дуже низький курс гривні по відношенню до провідних світових валют, що дуже позитивно позначилося на виробництві всередині країни і експорті. Потім для країни настала ера стабільного економічного зростання. Стабільний економічний зріст в останні роки став можливим, в першу чергу, завдяки припливу коштів з-за кордону, у поєднанні зі структурними реформами, проведеними урядом України у 2000-2001

роках. Зростання ВВП стало причиною зростання впевненості ділових кіл та простих споживачів у більш сприятливому економічному майбутньому України, внаслідок чого, суттєво збільшився приплив іноземних інвестицій в економіку та практично припинився відтік капіталу з країни. У 2017 році українська економіка після двох непростих років увійшла в нову фазу. На сьогоднішній день темпи зростання ВВП країни наближаються до 2%.

На рисунку 2.3 представлена динаміка ВВП України.

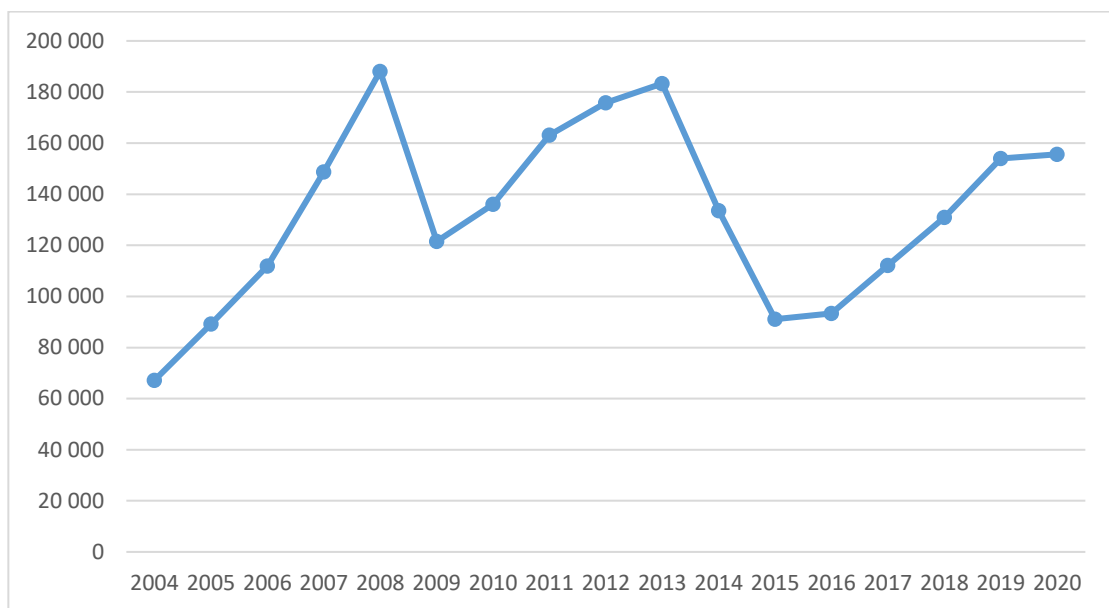

Рисунок 2.3 – Динаміка ВВП України

Джерело: складено автором на основі даних ЮНКТАД

Отже, ВВП у розрахунку на душу населення визначає рівень економічного розвитку держави. Зріст ВВП на душу населення сигналізує про присутність економічного зростання, а також зріст продуктивності праці. У таблиці 2.3 наведено дані щодо ВВП на душу населення та рівень середньодушових доходів населення в Україні за період з 2002 по 2021 роки. Дані таблиці 2.3 свідчать про постійне зростання розміру ВВП на душу населення в Україні до 2008 року та починаючи з 2010 до 2014 року. У період з 2008 по 2009 та з 2014 по 2015 роки спостерігається незначне зниження, що безпосередньо пов'язано з економічною ситуацією в Україні. Зворотна ситуація простежується за рівнем середньодушових

доходів населення України. За всіма роками аналізованого періоду відбувається їх зростання, яке за 5 останніх років склало 45%, а загалом за період відбулося збільшення більш ніж 13 разів. Отже, проведений аналіз показав, що попри нестабільність зовнішньоекономічної і внутрішньої ситуації в середньостроковому періоді 2000-2021 рр. в цілому динаміка ВВП України мала позитивну динаміку. Нині темпи зростання ВВП України мають незначну річну динаміку 1-1,5%.

Розглянемо ВВП на душу населення в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Номінальний ВВП України з розрахунком на особу

Роки	грн.	Приріст, грн.	Приріст, %	дол. США	Приріст, дол. США	Приріст, %	Населення (тис)
2002	4681,9			879			48230
2003	5592,9	911.0	19.5%	1048,8	169.8	19.3%	47801
2004	7273,5	1680.6	30.0%	1367,5	318.7	30.4%	47448
2005	9374,3	2100.9	28.9%	1829,2	461.8	33.8%	47091
2006	11634,3	2260.0	24.1%	2303,8	474.6	25.9%	46771
2007	15499,1	3864.8	33.2%	3069,1	765.3	33.2%	46501
2008	20502,8	5003.6	32.3%	3892,5	823.4	26.8%	46240
2009	19836,3	-666.4	-3.3%	2546	-1346.5	-34.6%	46044
2010	23603,6	3767.3	19.0%	2974,4	428.4	16.8%	45865
2011	28813,9	5210.2	22.1%	3570,8	596.4	20.0%	45693
2012	30912,5	2098.6	7.3%	3856,8	286.1	8.0%	45577
2013	31988,7	1076.2	3.5%	4030,3	173.5	4.5%	45483
2014	35834	3845.3	12.0%	3014,6	-1015.7	-25.2%	43722
2015	46210,2	10376.1	29.0%	2115,4	-899.2	-29.8%	42836
2016	55853,5	9643.3	20.9%	2185,9	70.5	3.3%	42668
2017	70224,3	14370.8	25.7%	2640,3	454.4	20.8%	42477
2018	84192	13967.7	19.9%	3095,2	454.9	17.2%	42269
2019	94589,8	10397.8	12.4%	3659,8	564.6	18.2%	42019
2020	100433	5842.6	6.2%	3725,6	65.8	1.8%	41760
2021	131907	31474.8	31.3%	4834,3	1108.7	29.8%	41389

Джерело: складено автором на основі [9]

Економічне зростання в Україні, незважаючи на світову господарську кризу, продовжувалося в 2019-2020 рр. Вітчизняний ринок, як і раніше, залишається привабливим для іноземних інвестицій. Відзначається висока інвестиційна активність держави. Розраховуючи на стабільний розвиток у найближчі роки,

національні корпорації збільшують заборгованість іноземним банкам. У свою чергу, іноземні банки охоче кредитують українських корпоративних клієнтів, навіть не маючи чіткого уявлення про ефективності їх бізнесу. У якості гарантії виступає не стільки достовірна інформація по перспективах конкретної української компанії, скільки загальна позитивна оцінка перспектив українського ринку.

У зв'язку з вторгненням росії в Україну, міністерство економіки переглянуло макропрогноз на 2023 рік, погіршивши зростання ВВП України у 2023 році з 3,2% до 1% [42].

Таким чином, можна зробити висновок, що циклічні коливання в українській економіці можуть впливати на показники як позитивно, здійснюючи їх зріст, так і негативно, що показує зниження рейтингу.

2.3 Пріоритетні напрями антициклічної політики держави

У сучасній економіці на кризи і цикли все більший вплив має державне антициклічне регулювання, яке включає в себе антикризове регулювання, а також заходи, направлені на запобігання «перегрівання економіки», що характеризується перенакопиченням капіталу.

При всій різноманітності трактувань причин і наслідків коливань кон'юнктури існує загальне розуміння того факту, що держава може і має проводити антициклічну політику, згладжувати циклічні коливання для підтримання економічної стабільності.

Антициклічне регулювання являє собою систему способів і методів впливу на господарську кон'юнктуру та економічну діяльність, спрямованих на пом'якшення циклічних коливань. При цьому держава діє в напрямі, протилежному економічній ситуації, що склалася на кожному етапі економічного циклу. Незважаючи на це, подолати циклічний характер економічного розвитку державі не під силу; вона в змозі тільки згладжувати циклічні коливання в цілях підтримки

економічної стабільності. Найважливішими заходами антикризової політики в періоди бумів є:

- 1) грошово-кредитна політика: підвищення облікової ставки, продажів цінних паперів на відкритому ринку;
- 2) фіскальна політика: скорочення витрат держбюджету, підвищення податкової ставки;
- 3) політика заробітної плати і тарифів: зниження заробітної плати;
- 4) політика державних інвестицій: загальмовування державного будівництва.

Найважливіші заходи антикризової політики в періоди депресій:

- 1) грошово-кредитна політика: зниження облікової ставки, покупка державних цінних паперів на відкритому ринку;
- 2) фіскальна політика: додаткові витрати держбюджету, зниження податкової ставки;
- 3) політика заробітної плати і тарифів: підвищення заробітної плати;
- 4) політика державних інвестицій: прискорення здійснення інвестиційних програм [15].

Якби не були методи державного регулювання циклічних коливань, всі вони зводяться до протидії. Усі заходи мають бути спрямовані проти ходу коливання в кожний момент. У період кризи і депресії – низька ринкова кон'юнктура і держава усіма засобами намагається активізувати господарську діяльність, а в період пожвавлення, особливо підйому, воно намагається стримувати ділову активність. Так, наприклад, безробіття, ділова активність регулюються збільшенням державних витрат і зниженням податків в період спаду і підвищенням податків з пониженням цих витрат у період буму. Крім того, держава широко використовує свій бюджет, здійснюючи закупівлі переробленої продукції. Антициклічне регулювання здійснюється настільки успішно, що воно перетворює сам цикл та його походження.

Економічна політика держав розвивалася головним чином як антикризова, антициклічна. Опрацьовано широкий арсенал напрямів, заходів з регулювання

циклу. У цьому арсеналі сьогодні – інструментарій фіскальної політики, засоби монетарної політики та, нарешті, заходи прямого впливу на пропорції відтворення - програмування і планування національних економік [23, с. 125].

Фіскальна політика впливає на стабілізацію циклу вже масштабами державних витрат, закупівель товарів і послуг. Державні закупівлі товарів і послуг – стійка до кон'юнктурних коливань частина сукупного попиту. Однак фіскальна політика впливає на цикл не тільки масштабами, а й змістом.

Монетарна політика у її теперішньому значенні склалася у зв'язку з переходом від золотого стандарту до кредитних та паперових грошей, не розмінних на золото. В умовах золотого стандарту кількість грошей в обороті не впливало суттєво на цикли: надмірна кількість йшла в скарбницю, і звідти заповнювалися додаткові потреби в грошах. Інша справа – гроші, нерозмінні на золото. Вони схильні до інфляції, що перешкоджає їх переходу в скарб.

Тому кількість грошей стає фактором впливу на цикл. Серед переваг антициклічної монетарної політики виділяються її гнучкість, мобільність: позичковий відсоток може бути змінений негайно.

Вважається, що монетарна політика особливо дієва по відношенню до інвестицій – найважливішому двигуну сукупного попиту [21].

Представники різних наукових шкіл давали свої рекомендації по вдосконаленню антициклічної політики. Дж. М. Кейнс досліджував всі форми ефективного попиту і дійшов висновку: циклічність економіки залежить від інвестицій.

М. Фрідман і монетаристи вважають, що сучасна конкуренція, як і раніше, забезпечила б стабільність, якщо б не невиправдане втручання держави. Його дискреційна фіскальна та навіть кредитно-грошова політики часто дають негативний ефект. Одним із дієвих факторів економічної активності монетаристи визнають пропозицію грошей. Вони прямо, минаючи позичковий відсоток, впливають на економіку. Кризи, циклічність часто викликаються хаотичним регулюванням пропозиції грошей державою.

Загальний підхід монетаристів до державного фіскального і кредитно-

грошового регулювання поділяють і інші вчені, що примикають до неокласичного напрямку. Причому прихильники економіки пропозиції головним в політиці зниження податків бачать збільшення масштабів виробництва (через нерозподілений прибуток корпорації, заощадження, інвестицій), а також (через зріст наявної заробітної плати) посилення стимулів до праці. Цей зріст пропозиції, з їхньої точки зору, забезпечує розширення ринку та подолання циклічності [25].

Принципово новим моментом у антициклічному регулюванні національної економіки є те, що чітко намітилася тенденція розвитку окремих країн у рамках цілісного світового співтовариства. Це стосується як розвинених, так і країн, що розвиваються. Високий ступінь інтегрованості у світове господарство, наявність лише на світовому ринку достовірної інформації, необхідної для контролю за міжгалузевими пропорціями у глобальних та локальних масштабах, роблять все більш скрутним забезпечення процесу замкнутого національного відтворення.

У цьому напрямі діє процес синхронізації економічних циклів в результаті посилення інтернаціоналізації виробництва, господарських зв'язків між країнами, поширення НТР і поглиблення науково-технічного співробітництва.

При проведенні антициклічного регулювання уряд має зважати на це і прагнути синхронізувати свої заходи, спрямовані на згладжування циклічних коливань, з аналогічними заходами, що проводяться в інших країнах. Ігнорування цієї вимоги може призвести не тільки до зниження ефективності антициклічного регулювання, але й до нульових результатів.

Українська державна попереджувальна антикризова політика повинна включати комплекс заходів, спрямованих на створення умов для розгортання механізмів сумлінної конкуренції, активізацію підприємницької діяльності та ефективної роботи ринкових механізмів. Для цього необхідно реалізувати такі заходи:

- здійснити повну декриміналізацію господарських відносин;
- активізувати політику антимонопольного регулювання;
- упорядкувати процеси ціноутворення та усунути всі форми цінової дискримінації покупців, припинити змови з метою завищення цін;

- усунути зайві бюрократичні бар'єри у розвиток підприємницької діяльності;

- забезпечити повноцінний захист законно набутих прав власності.

Ще один найважливіший елемент запобіжного регулювання української економіки полягає у створенні умов для виробництва товарів з високою доданою вартістю. Для цього необхідно реалізувати комплекс заходів, що включають стимулювання і впровадження НДДКР на всіх рівнях української господарської системи. Можна виділити такі заходи, спрямовані на вирішення такого завдання:

- Формування процедур вибору та механізмів реалізації пріоритетів структурної перебудови економіки на основі випереджувального розвитку нового технологічного укладу, створення сучасних виробничо-технологічних структур із високим потенціалом зростання на світовому ринку;

- Усіляке стимулювання науково-технічного прогресу, включаючи забезпечення законодавчо встановлених нормативів бюджетного фінансування наукових досліджень, звільнення витрат підприємств на НДДКР від оподаткування, використання цільових науково-технічних програм, що передбачають державну підтримку інноваційної активності на перспективних напрямках розвитку економіки;

- Створення інститутів розвитку, включаючи Банк розвитку, здатних забезпечити залучення інвестицій у розвиток виробничої сфери за допомогою державних гарантій, кредитних ресурсів державних банків, формування каналів рефінансування виробничих інвестицій за участю Центрального банку;

- Вжиття дієвих заходів щодо припинення нелегального вивезення капіталу;

- Створення сучасної інформаційної інфраструктури науково-дослідної та підприємницької діяльності;

- Забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності, підтримка імпорту нових технологій та захист української інтелектуальної власності за кордоном.

З науково-технічної точки зору пріоритети, що обираються, повинні відповідати перспективним напрямам формування сучасного технологічного укладу і своєчасного створення заділів становлення наступного. З економічної точки зору державна підтримка пріоритетних напрямів повинна характеризуватись двома найважливішими ознаками: мати значний зовнішній ефект, покращуючи загальне економічне середовище та умови розвитку ділової активності; ініціювати зростання ділової активності у широкому комплексі галузей, пов'язаних із пріоритетними виробництвами. Іншими словами, вона повинна створювати посилення попиту і ділової активності, що посилюється. З виробничої точки зору державне стимулювання має призводити до такого зростання конкурентоспроможності відповідних виробництв, при якому вони, починаючи з певного моменту, виходять на самостійну траєкторію розширеного відтворення у масштабах світового ринку, виконуючи роль «локомотивів зростання» для всієї економіки. З соціального погляду реалізація пріоритетних напрямів структурної перебудови економіки має супроводжуватися розширенням зайнятості, підвищенням реальної зарплати та кваліфікації працюючого населення, загальним зростанням добробуту народу.

Усі перелічені напрями політики запобіжного регулювання економіки мають визначати формування бюджетної, зовнішньоторговельної, промислової політики. Для цього всі складові економічної політики держави необхідно пов'язувати через прогнозування, програмування та індикативне планування розвитку економіки країни [27, с. 56].

Найважливішим напрямом попереджувального антикризового регулювання економіки є прогнозування, програмування та індикативне планування соціально-економічного розвитку. Воно має бути ешелоноване по глибині прогнозування на рік, чотири роки та двадцятирічний прогнозний період. В умовах сучасного НТП суб'єкти господарської діяльності, органи державного управління та суспільство загалом потребують науково обґрунтованого передбачення майбутніх тенденцій науково-технічного та соціально-економічного розвитку. При цьому необхідним

для нормальної роботи підприємств у більшості галузей є щонайменше десятирічний обрій планування свого розвитку.

З проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. У міру ускладнення системи економічних відносин держава стала суб'єктом, який почав визначати рамки дій економічних суб'єктів (законодавчі акти, інші правові обмеження). Проте виконання державою зазначених вище функцій не дає підстав стверджувати, що вона стає економічним суб'єктом. Такі можливості виникають у зв'язку зі становленням капіталу-монополії та необхідністю захисту інституту конкуренції від руйнівної дії монополістичної сили на ринку.

2. Відмінність держави як економічного суб'єкта від інших економічних суб'єктів полягає саме у можливостях впливу на економічну систему з метою упорядкування дій. За допомогою суто економічних важелів держава здатна змінити поведінку всіх економічних суб'єктів, причому у передбачуваному напрямі.

3. Модель попереджувального антикризового регулювання української економіки повинна включати в себе поряд з добре відомими (апробованими) методами антициклічної політики такі заходи: синхронізацію дій українського уряду, спрямованих на згладжування циклічних коливань, з аналогічними заходами в інших країнах; створення умов для виробництва товарів із високою доданою вартістю; зниження інфляції до рівня 3-5% на рік; створення ефективної системи інститутів (як формальних, так і неформальних), що сприяють збалансованому економічному розвитку; зміцнення ресурсної бази вітчизняної фінансової системи «довгими грошима»; розробку довгострокових прогнозів та програм антикризового регулювання економіки; напрям суб'єктам нашої держави частини стабілізаційного фонду країни та ін.

ВИСНОВКИ

Було вивчено сутності і причини циклічності економічного розвитку та визначено пріоритетні напрямки антициклічної політики держави.

За результатами можна зробити наступні висновки, а саме:

Економічний цикл - це коливання рівня економічної активності, коли періоди підйому змінюються періодами спаду в економіці.

У теорії економічних циклів, як вона склалася десь на початку 1980-х років, було прийнято виділяти чотири види циклів: короткі цикли (3-4 роки) , середньострокові цикли (8-12 років), цикли періодичністю 18-25 років та довгі цикли, або «довгі хвилі», періодичністю 45-60 років.

Економічний цикл складається з таких фаз: криза, депресія, пожвавлення, піднесення.

Кожна фаза економічного циклу виконує важливу відтворювальну функцію. Криза, супроводжується падінням виробництва, зайнятості, зниженням доходів та витратами, веде в кінцевому рахунку до здешевлення коштів виробництва та подальшого стимулювання інвестицій у нові підприємства, технології та обладнання. У фазі депресії виробництво та зайнятість, досягнувши мінімальних значень, починають поступово оживати на основі нових пропорцій і інновацій. Фаза пожвавлення характеризується початком розширеного відтворення та зростання випуску до рівня докризового періоду. У фазі підйому вступають у дію нові підприємства, скорочується безробіття, зростають заробітна плата, інвестиції і об'єм реального капіталу. Фаза підйому закінчується бумом (вищою точкою підйому), за яким внаслідок диспропорцій, що виникли, починається черговий спад.

За твердженням МВФ, у 2022-2023 рр. світова кон'юнктура визначається трьома факторами: уповільненням економічного зростання в Китаї; падінням цін на сировинні біржові товари та особливо цін на нафту; асинхронною тенденцією у грошово-кредитній політиці США та ЄС.

Світова економіка продовжує змінюватися в різних регіонах з різною інтенсивністю. Технологічний прогрес і цифрова трансформація стають все важливішими для економічного розвитку.

Стійкість і сталість стають все більш важливими для економічного розвитку. Зростання обізнаності про зміну клімату, зростання населення та інші глобальні виклики підкреслюють значення сталого розвитку та збереження ресурсів для світової економіки. Країни та підприємства все більше звертають увагу на впровадження екологічно чистих технологій та сталого споживання.

Розвиток реального сектора економіки України носить циклічний характер, на основі даних можна, сказати, що на сьогоднішній день Україні більше відповідають довгі цикли Кондратьєва, тому що, починаючи з 1998 року, економіка України починає поступово розвиватися і набирати обертів. Це підтверджує рівень доходів населення. Варто зазначити, що в період з 2008 по 2009 рік спостерігається спад, котрий в цілому є незначним для економіки.

Метою економічною політики держави є досягнення економічного зростання реального сектора економіки.

В період підйому держава в цілях запобігання «перегріву» економіки проводить політику стримування ділової активності. А в період спаду всі заходи держави, навпаки, спрямовані на її стимулювання. Найбільш суттєвою може виявитись державна підтримка реального сектора економіки України. Найдинамічніші та найрезультативніші зусилля держави необхідні, щоб витягнути реальний сектор з стану депресії, призупинити руйнування інфраструктури, застерегти старіння технологічних потужностей і розтрату накопиченого людського капіталу. Доцільно доповнити або посилити ті заходи, які вже застосовуються ряду напрямів відновлення економіки, оскільки позитивні сценарії розвитку України малоімовірні, якщо не стабілізувати економічний зріст в реальному секторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ferguson N. The Ascent of Money: a Financial History of the World London: The Penguin Press, 2008.
2. Бестужева С. В. Міжнародна економічна діяльність України : навч. посіб. / С. В. Бестужева. – Харків : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. – 266 с.
3. Близнюк Т.П. Теоретичні аспекти теорії довгих хвиль М. Кондратьєва// Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 89-2. – Донецьк, ДонНТУ, 2005. – с.186-193.
4. Боринець С. Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: підручник / С. Я. Боринець. – Вид 5-те, перероб. і доп. – Київ : Знання, 2008. – 582 с.
5. ВВП за компонентами. URL: <http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=95>
6. ВВП на душу населення. URL: .CD
7. Від руїн до світового лідерства в економіці. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/27/688588/>
8. Гальчинський А., Геєць В., Семиноженко В. Україна: наука та інноваційний розвиток. – Київ, 1997. - 66 с. 8. Гальчинський А., Геєць В., Кінах А., Семиноженко В. Інноваційна стратегія українських реформ. – К.: Знання України, 2002. – 326 с.
9. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> 22.
10. Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. / за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, К. І. Ржепішевського. – Київ : ЦУЛ, 2011. – 352 с.
11. Економіка зарубіжних країн/ [навч. посіб.] / за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, В. М. Осипова. – [3-тє вид., перероб. та доп.] – Київ : Центр учбової літератури, 2007. – 544 с.
12. Економіка зарубіжних країн: навч. посіб./ [О. Є. Кузьмін, Л. І. Чернобай, А. О. Босак, М. В. Кізло]; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т

"Львівська Політехніка". – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська Політехніка», 2010. – 403 с.

13. Економічне зростання та цикли ділової активності. URL: https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/20376/1/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F_10.pdf

14. Економічні кризи і циклічність економічного розвитку. URL: <https://kvpubd.kiev.ua/wp-content/uploads/2022/04/grishhenko-%D1%94.k.-ekonomichna-teoriya.-urok-33-34.-m-2.pdf>

15. Економічні моделі сталого розвитку. URL: https://elib.lntu.edu.ua/sites/default/files/elib_upload/%D0%95%D0%A1%D0%A0%20%D0%95%D0%9D%D0%9F%202022%20%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9/page15.html

16. Зайнятість по секторах економіки. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/fields/2048.html#xx>

17. Захарченко В. Третій (1901-1950 рр.) цикл індустріального розвитку: особливості формування промислових територіальних систем// Економіка України. – 2003. - №4. - с. 34-40.

18. Захарченко В. Четвертий цикл індустріального розвитку (1951-1990 рр.) і формування промислових територіальних систем// Економіка України. – 2004. -№1. – С.44-51.

19. Звіт з людського розвитку Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. URL: <http://hdr.undp.org/en/2014-report/press>

20. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: кредитномодульний курс: навч. посіб. / за ред. Ю. Г. Козака, Н. С. Логвінової, К. І. Ржепішевського. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 288 с.

21. Індекс Джині. URL: <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>

22. Інноваційний розвиток економіки та напрямки його прискорення / Александрова В.П., Бажал Ю.М., Лапко О.О., Одотюк І.В., Данько М.С. / За ред. В.П. Алексадрової. – К.: ІЕПР НАН України, 2002. – 77 с. Бестужева С. В.

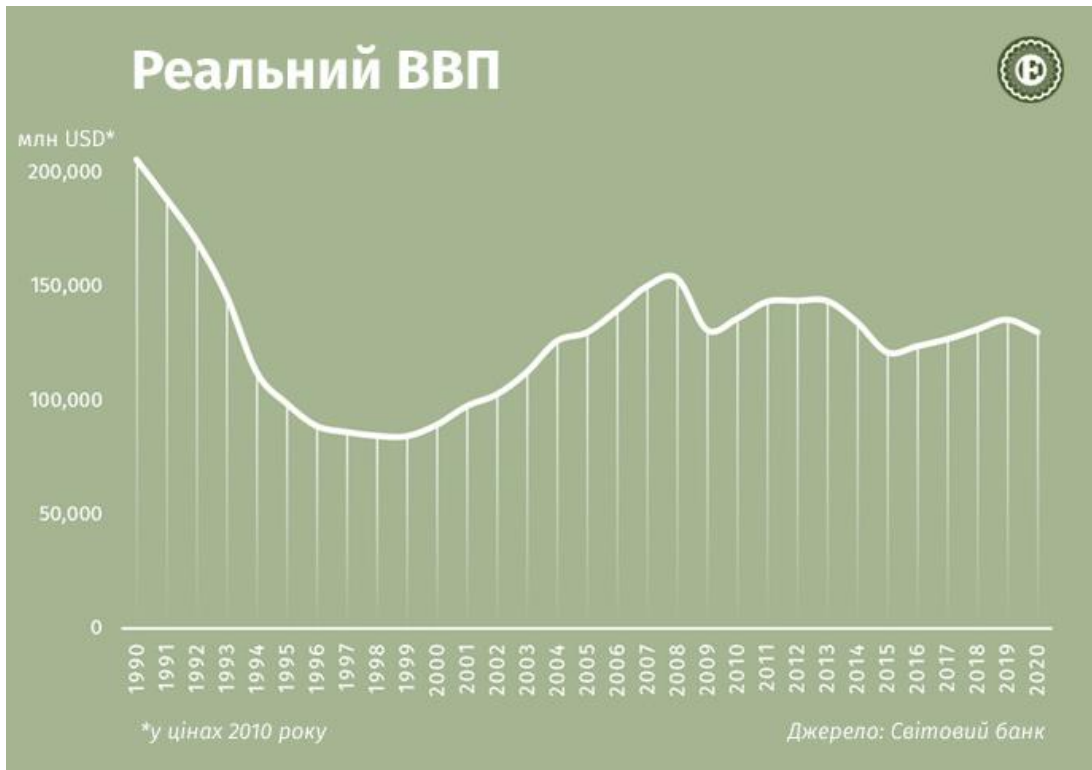
33. Перекази мігрантів. URL: <http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=86>
34. Роль інвестицій у циклічній економіці. URL: <https://icoola.ua/blog/rol-investytsiy-u-tsyklichniy-ekonomitsi/>
35. Світова організація торгівлі: проблеми та перспективи вступу: [монографія]/ за ред. А. В. Череп. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. – 331 с. 22.
36. Старостіна А. О. Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. / А. О. Старостіна, А. О. Длігач, Н. В. Богомаз. – Київ : Знання, 2009. – 454 с.
37. Структура ВВП. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/fields/2012.html#xx>
38. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: Історія : підручник / А. С. Філіпенко. – Київ : Либідь, 2006. – 687 с.
39. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: теорія : підручник для студ. екон. спец. вищих навч. зал. / А. С. Філіпенко. – Київ : Либідь, 2008. – 408 с.
40. Шевчук В.О. Міжнародна економіка: теорія і практика : підручник/ В. О. Шевчук. – Київ : Знання, 2008. – 663 с.
41. Школа І. М. Міжнародні економічні відносини : підручник для студ. вищ. навч. закл. / І.М. Школа, В.М. Козменко, О.В. Бабінська ; Чернів. торг.-екон. ін-т Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. – Вид 2-ге., перероб. і доп. – Чернівці: Книги-XXI, 2007. – 544 с.
42. Як війна Росії проти України робить світ біднішим: 10 фактів та прогнозів. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61774750>

Додаток А
Номінальний ВВП України

Джерело: Світовий банк

Додаток Б
Реальний ВВП України

Ім'я користувача:
Міжнародної торгівлі і маркетингу Іщенко Анна

Дата перевірки:
21.05.2023 15:48:32 EEST

Дата звіту:
21.05.2023 15:51:04 EEST

ID перевірки:
1015159221

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

ID користувача:
100005724

Назва документа: **Очкалова Є.С. Циклічність розвитку світової економіки**

Кількість сторінок: 46 Кількість слів: 10451 Кількість символів: 79310 Розмір файлу: 426.97 KB ID файлу: 1014839538

23.4% Схожість

Найбільша схожість: 3.05% з джерелом з Бібліотеки (ID файлу: 9735623)

22.6% Джерела з Інтернету	567	Сторінка 48
7.16% Джерела з Бібліотеки	274	Сторінка 53

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнено

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнено

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи 56